

Marian Pawlak, Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVI-XVIII w., Toruń Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Rozprawy, 1988, ss. 219, tabl. 32

Dotychczasowe badania nad studiami uniwersyteckimi młodzieży z prowincji pruskiej w XVI-XVIII w. nie obejmowały wszystkich stanów i grup społecznych. Szczególnie zaniedbane były badania nad wyjazdami naukowymi szlachty i ludności wiejskiej. Tymczasem Marian Pawlak w swej monografii omawia nie tylko problematykę podróży naukowych całej młodzieży pruskiej bez względu na wyznanie czy pochodzenie społeczne, ale interesuje się także zależnością między edukacją uniwersytecką a formowaniem się elit władzy i skupionych wokół niej warstw inteligencji.

Podstawową bazę źródłową rozprawy Autora stanowią metryki uniwersyteckie. Inne źródła (m.in. korespondencja z rodzicami, władzami miejskimi, wydrukowane dysertacje naukowe) uzupełniają jedynie ustalony już fakt pobytu konkretnego młodzieńca na uczelni. Szkoda jednak, że ograniczenia wydawnicze zmusiły Autora do dość lakonicznego omówienia literatury okolicznościowej. Pokażny ich zespół (zwłaszcza kazań pogrzebowych) znajduje się w zbiorach Biblioteki Gdańskiej PAN. Zawarte w nich informacje o podróżach naukowych odbytych w latach młodości zmarłego nie zawsze znajdują potwierdzenie w metrykach akademickich. Nie oznacza to, że kazania poświęcone zmarłemu szlachcicowi ewangelickiemu, patrycjuszowi gdańskiemu oparte najczęściej na relacjach członków rodziny zawierają informacje nierzetelne. Kazania żałobne, zwłaszcza pisane ku uczczeniu osób z warstw średnioszlacheckich są na ogół źródłami dość wiarygodnymi, gdyż ukazywały się niebawem po pogrzebie. Wykorzystywane masowo mogą się okazać przydatne do badań nad upodobaniami kulturalnymi, a także dopomóc w zrozumieniu wyboru uczelni oraz kierunku studiów przez szlachtę i bogate mieszczaństwo pruskie. W świetle poznanej już literatury okolicznościowej należałoby zrewidować nieco tezę Autora, iż studia specjalistyczne z zakresu wojskowości podejmowali jedynie młodzi magnaci z głębi Rzeczypospolitej (s. 45-46), gdyż w czasie podróży naukowych po Holandii i Francji przyszedł starosta warłacki Franciszek Wejher (zm. w 1678 r.) zapoznawał się z najnowszymi osiągnięciami sztuki wojennej. Pozostając jeszcze przy problematyce wykorzystania źródeł należy podkreślić, że

większość ustaleń Autora oparta jest na sumiennych i krytycznych badaniach ogromnej liczby różnorodnych źródeł. Jego ustalenia w większości nie budzą więc żadnych wątpliwości.

W rozdziale pierwszym Autor zastanawia się nad celami wychowawczymi szlachty i mieszczaństwa. Szczupła baza źródłowa okazała się słabą podstawą do formułowania dążeń wychowawczych mieszkańców prowincji pruskiej, dlatego M. Pawlak szeroko wykorzystał ustalenia polskiej nauki dotyczące modeli szlacheckiego i magnackiego kształcenia synów w Koronie i na Litwie w XVI-XVIII w. Trudno jednak zgodzić się z Autorem, iż cele wychowawcze szlachty pruskiej były podobne do celów wychowawczych szlachty innych prowincji Rzeczypospolitej (s. 43). Może jednak inne modele kształcenia synów obowiązywały w środowiskach pruskiej szlachty katolickiej, a odmienne w rodzinach licznej w Prusach Królewskich (szczególnie w XVI - I połowy XVII w.) szlachty ewaneglickiej.

Kolejny rozdział poświęcony jest frekwencji młodzieży z województw pruskich oraz Warmii na studiach uniwersyteckich. Autor przedstawił w nim szereg nowych, ważnych ustaleń głównie dotyczących różnic i podobieństwa między studiami młodzieży pruskiej, warmińskiej oraz pochodzącej z Korony i Litwy.

Ustalenie składu społecznego studentów byłoby możliwe, gdyby historyk znał życiorysy większości młodzieńców udających się na studia. Tymczasem metryki akademickie nie zawsze informują nawet o szlacheckim pochodzeniu studenta. Młodzież szlachecka stanowiła 4,5 % studentów pochodzących z Prus Królewskich (s. 83). Pozostali w większości pochodzili z wielkich i kilku mniejszych miast pruskich. Ustaleń tych nie powinny zakłócić przypadki pominięcia w grupie młodzieży szlacheckiej np. Jerzego i Krzysztofa Krokowskich (s. 129) oraz starościca sobowidzkiego Krzysztofa H. Proenena (s. 141, 143), których Autor w oparciu o metryki uniwersyteckie zaliczył do gdańszczyzan. Z kolei nie wszyscy Denhofowie i Kospotowie odwiedzający w XVI-XVII w. Italię związani byli z Prusami Królewskimi. Trudno też zgodzić się z Autorem, iż studiujący w XVII-XVIII w. w Krakowie i na obcych uniwersytetach: Michał Bąkowski, August Kliński, Józef Rembowski oraz Rafał Ustarbowski (s. 88) należeli do drobnej szlachty, gdyż ich rodzice posiadali przynajmniej jedną wioskę. Generalnie jednak wnioski M. Pawlaka z przeprowadzonej analizy rozwarstwienia społeczno-majątkowego mieszczan i szlachty pruskiej są bardzo trafne. Szczególnie

cenne wydają się rozważania Autora na temat organizacji pomocy stypendialnej w Prusach Królewskich. M. Pawlak wyodrębnił też warstwę inteligencji miejskiej (tabela 5), której przedstawiciele studiowali częściej nawet niż synowie patrycjuszy z Gdańska, Elbląga i Torunia. Wydaje się jednak, że ówczesna inteligencja pomimo przeważnie mieszczańskiego pochodzenia nie mieściła się w przyjętych schematach podziału stanowego społeczeństwa pruskiego. W II połowie XVII i XVIII w. synów pastarów lub ministrów wiejskich trudno już zaliczyć do młodzieży pochodzenia mieszczańskiego, gdyż ich dziadowie oraz ojcowie jako duchowni całe dorosłe życie spędzali w wiejskich zborach bez możliwości awansu na opiekunów zborów w miastach pruskich. Późniejsza kariera Daniela E. Jabłońskiego - wnuka Jana Amosa Komeńskiego była czymś wjątkowym (s. 89) nawet w środowisku duchowieństwa braci czeskich.

Rozdział czwarty dotyczy wyboru miejsca studiów. Młodzież pruska kształciła się przeważnie w pobliskim Królewcu. W latach 1544-1772 zapisano w metryce Albertyny 2340 młodych Prusaków (tabela 7). Wbrew opinii Autora (s. 119) w Królewcu studiowała także dość licznie młodzież kalwińska, chociaż znacznie częściej przedstawiciele tego wyznania z Prus Królewskich zdobywali wykształcenie w Frankfurcie nad Odrą oraz w Lejdzie. Szkoda, że Autor nie wyjaśnia, dlaczego jego zdaniem znacznie większe znaczenie niż Albertyna miał w wykształceniu młodzieży z Prus Królewskich uniwersytet lipski. W Lipsku w latach 1501-1771 podjęło studia 1030 młodych Prusaków, ale największą popularnością cieszył się tamtejszy uniwersytet wśród mieszkańców nadmorskiej prowincji Rzeczypospolitej w II połowie XV i na początku XVI w.

W rozdziale piątym Autor omawia nie tylko problematykę wyboru przedmiotu studiów, lecz także kwestię czasu ich trwania oraz jakości studiowania. Kierunek studiów zwłaszcza młodzieży mieszczańskiej narzucali rodzice lub mecenas. Natomiast młodzież szlachecka posiadała (naszym zdaniem) większą swobodę w wyborze kierunku kształcenia. Wybierała często studia prawnicze bardzo przydatne późniejszym uczestnikom życia politycznego oraz podobnie jak szlachta koronna uczyła się języków obcych.

W ostatnim rozdziale M. Pawlak zastanawia się nad rolą jaką odegrali absolwenci uniwersytetów w życiu społeczno-politycznym i kulturalno-naukowym Prus Królewskich. Nie otrzymu-

jemy jednak wyczerpującej odpowiedzi, gdyż taka odpowiedź na podstawie dotychczasowego stanu badań jest dzisiaj niemożliwa. Potrzebne są dalsze badania m.in. nad duchowieństwem protestanckim i katolickim, szlachtą pruską oraz elitami władzy, nauki i kultury w miastach. Niewątpliwą zasługą rozprawy M. Pawlaka jest wytyczenie kierunku dalszych studiów nad wykształconymi warstwami społeczeństwa Prus Królewskich w XVI-XVIII w.

Aleksander Klemp